

ПРОЦЕСУАЛЬНИЙ СТАТУС СЛІДЧОГО СУДДІ В КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОЦЕСІ УКРАЇНИ

УДК 343.1

Л. В. ОМЕЛЬЧУК,

*кандидат юридичних наук, доцент
кафедри кримінального права, процесу
та криміналістики, Національний
університет ДПС України*

Х. І. КЛІМКОВСЬКА

*магістр юридичного факультету,
Національний університет
ДПС України*

У статті розглянуто окремі положення процесуального статусу слідчого судді у кримінальному провадженні України. Звернено увагу на функції, що здійснює слідчий суддя під час кримінального провадження, визначено напрямки удосконалення судового контролю за кримінальним провадженням на стадії досудового розслідування.

Ключові слова: *слідчий суддя, досудове розслідування, процесуальний статус, кримінальне провадження.*

PROCESSIONAL STATUS OF THE INVESTIGATING JUDGE IN THE CRIMINAL PROCESS OF UKRAINE

Omelchuk L.V., Klimkovska H. I.

Received: 31 Oct 2014.

Розвиток нашого суспільства, взаємовідносин між людьми та державою, під впливом норм права супроводжується постійним оновленням правових положень, зокрема, у сфері кримінально-процесуальних відносин, серед яких гідне місце займає Кримінальний процесуальний кодекс (далі – КПК України), прийнятий у 2012 року.

Як науковці, так і юристи-практики сходяться на думці, що діючий КПК України докорінно змінює всю сукупність правовідносин, які складаються між суспільством в особі окремих органів системи кримінальної юстиції, й особою, яка притягується до кримінальної відповідальності за вчинення кримінального правопорушення, системно реформує кримінальний процес, починаючи з його понятійного апарату й закінчуючи правовою регламентацією окремих його інститутів. Введено багато новацій: відсутність процедури порушення

кримінальної справи, скасування інституту додаткового розслідування кримінальної справи тощо.

Однією з новацій КПК України також є суттєве розширення функції суду щодо контролю за дотриманням прав і свобод сторін кримінального провадження на стадії досудового розслідування, а також запровадження з цією метою інституту слідчого судді, як особи, яка спеціально уповноважується на здійснення такого контролю.

Кримінально-процесуальний кодекс України від 28 грудня 1960 року з численними змінами та доповненнями функцію контролю за дотриманням прав сторін кримінального провадження під час досудового слідства здебільшого покладав на органи прокуратури. Саме прокурори мали за законом левову частку повноважень здійснювати нагляд за законністю ведення досудового слідства в цілому та вчинення окремих слідчих дій.

Нагальною для свого впровадження у законодавство стала тенденція застосування судового контролю за веденням досудового слідства, й віддання на вирішення виключно суду питань, які стосуються обмеження прав і свобод особи під час досудового слідства. Наслідками цього стали зміни до Кримінально-процесуального кодексу 1960 року від 11 червня 2009 року щодо надання можливості особі оскаржити у судовому порядку постанову про порушення кримінальної справи; щодо надання дозволу на проведення обшуку у житлі особи виключно судом, а також щодо вирішення виключно судом питання про застосування до особи запобіжного заходу у виді взяття під варту [2]. Втім, головну роль у контролі за дотриманням законності в ході досудового

розслідування продовжувала відігравати прокуратура.

Чинний КПК України істотно змінює цю ситуацію й забезпечує значне розширення функції судового контролю за досудовим розслідуванням, а саме: можливість оскарження безпосередньо до суду окремих рішень, дій чи бездіяльності слідчого або прокурора в ході досудового розслідування; встановлює майже повну монополію суду щодо вирішення питань про обмеження прав і свобод особи в ході досудового розслідування; розширює повноваження суду щодо надання дозволів на вчинення окремих слідчих гласних та негласних дій; наділяє суд деякою мірою наглядовими функціями в питанні оцінки законності затримання особи та тримання її під вартою. Здійснення судового контролю за досудовим розслідуванням таким чином покладено на абсолютно нову для вітчизняного кримінального процесуального законодавства фігуру – слідчого суддю. Власне, слідчі судді як спеціальні суб'єкти з тим чи іншим спектром процесуальних повноважень існують в правових системах багатьох країн світу, зокрема Італії, Франції, Німеччини, Литви, Латвії, Молдови. В деяких країнах навіть є тенденції щодо недоцільності виокремлення слідчого судді як спеціального суб'єкта, оскільки ці функції має здійснювати будь-який суддя, якому на розгляд в загальному порядку надходять відповідні клопотання чи скарги, розгляд яких на даний час віднесений до компетенції слідчого судді [4, 88–96].

Інститут слідчого судді й питання його впровадження у вітчизняне законодавство були предметом наукових досліджень й багатьох вітчизняних вчених, зокрема Ю.М. Грошевого, В.Т. Маляренка,

В.Д. Бринцева, Ю.П. Аленіна, Ю.В. Скрипіню, А.Р. Туманянц та інших, які системно і послідовно відстоювали позицію необхідності впровадження дієвого судового контролю за дотриманням прав особи під час досудового розслідування.

Отже, діючий КПК визначає слідчого суддю, як суддю суду першої інстанції, до повноважень якого належить здійснення у порядку, передбаченому цим Кодексом, судового контролю за дотриманням прав, свобод та інтересів осіб у кримінальному провадженні [2].

Щодо порядку набуття статусу слідчого судді певним суддею, КПК України встановлює, що слідчий суддя (слідчі судді) у суді першої інстанції обирається зборами суддів зі складу суддів цього суду. Не пізніше трьох місяців з дня опублікування КПК України у місцевих загальних судах мали бути проведені збори суддів з метою обрання слідчих суддів відповідно до Закону України «Про судоустрій і статус суддів» [6]. У разі якщо у зазначений строк слідчого суддю не було обрано, його повноваження, виконує найстарший за віком суддя цього суду до дня обрання слідчого судді.

Тобто закон встановлює, що статус слідчого судді набувається шляхом обрання слідчого судді з поміж суддів певного суду іншими суддями цього ж суду. При цьому в законі немає жодних вимог чи обмежень до кандидата на виконання функцій слідчого судді, не встановлюється мінімальної чи максимальної кількості слідчих суддів у певному суді залежно від загальної кількості суддів цього суду, не передбачається жодної залежності набуття особою цього статусу відносно спеціалізації цього судді у певній категорії справ. Також закон не встановлює і не регламентує порядку

висунення претендентів на цей статус, порядку скликання і проведення зборів суддів, їх кворуму, необхідної кількості голосів за обрання особи; щодо строку, на який обирається слідчий суддя тощо [6].

Всі ці питання закон фактично відносить на вирішення зборів суддів певного суду, розраховуючи, що судді зможуть самостійно їх врегулювати. При цьому ні закон, ні жодні інші спеціальні інструкції не встановлюють жодних пільг у навантаженні слідчого судді порівняно з іншими суддями й не передбачають можливості спеціалізації слідчого судді у вирішенні виключно тих справ, які відносяться саме до компетенції слідчого судді, будучи звільненим від розгляду інших категорій справ. Немає однозначної відповіді також й на питання, яким чином мають розподілятися справи між кількома слідчими суддями у певному суді, й чи в змозі автоматизована система розподілу справ враховувати необхідність пропорційного розподілу певних справ саме між слідчими суддями цього суду [6].

Втім, слід зазначити, що слідчий суддя однозначно буде мати у провадженні меншу кількість кримінальних проваджень щодо розгляду їх по суті, оскільки, вирішуючи окремі питання провадження кримінальної справи в ході досудового розслідування, він виключатиме себе як суддю, який може розглядати цю справу в суді по суті, оскільки повторна участь судді за таких обставин у розгляді справи законом не допускається, що передбачено ст. 76 КПК України [1].

Щодо кількості слідчих суддів у певному суді, варто вказати, що наявність лише одного обраного зборами чи визначеного за віком слідчого судді, вважається, є недоцільною. Таких осіб має бути

щонайменш двоє з метою забезпечення безперервності відправлення правосуддя з питань, що належать до компетенції слідчого судді. Адаже у разі хвороби слідчого судді, його відпустки, задоволення обґрунтованого відводу слідчому судді тощо, жодний інший суддя цього суду без обрання його зборами суддів не зможе автоматично замінити відсутнього слідчого суддю.

Підсумовуючи указане вище, можна зробити висновок про те, що КПК України розглядає слідчого суддю як особу, що спеціально уповноважується у передбачений законом спосіб, а саме шляхом обрання, на виконання певних визначених законом функцій, й тому має дещо ширші повноваження, ніж інші судді. З огляду на це, законодавець декларує тезу, що слідчий суддя має бути особою, яка певною мірою спеціалізується на виконанні функцій слідчого судді, системно розвиваючи й поглиблюючи свої знання та навички в цій сфері, хоча й не будучи звільненою від виконання інших обов'язків судді. Саме тому закон не передбачає можливості виконання всіма суддями певного ряду обов'язків слідчого судді у порядку черговості, а навпаки виокремлює фігуру слідчого судді з-поміж інших суддів як особу обрану. Хоча варто нагадати, що жодних перешкод чи заборон для обрання, наприклад, кожного місяця у певному суді нового слідчого судді чи кількох слідчих суддів закон також не містить.

Новий КПК України покладає на слідчого суддю значний об'єм функцій та обов'язків, які він має виконувати. Функції слідчого судді, які він здійснює в ході кримінального провадження, можна умовно поділити на кілька груп: 1) розгляд питань, які стосуються застосування,

зміни чи скасування заходів забезпечення кримінального провадження (у тому числі й запобіжних заходів); 2) нагляд за дотриманням законності в питаннях затримання особи та утримування її під вартою; 3) надання дозволів на вчинення окремих слідчих дій в ході досудового розслідування; 4) розгляд скарг на рішення, дії чи бездіяльність слідчого або прокурора під час досудового розслідування; 5) вирішення питань щодо поміщення неповнолітнього у приймальник-розподільник та щодо направлення особи до медичного закладу для проведення психіатричної експертизи; 6) функції слідчого судді в межах міжнародного співробітництва під час кримінального провадження [1].

Відповідно до змісту розділу II КПК України виключно слідчий суддя під час досудового розслідування у кримінальному провадженні за клопотанням відповідних осіб вирішує питання про застосування таких заходів забезпечення кримінального провадження як привід, накладення грошового стягнення, тимчасове обмеження підозрюваного у користуванні правом, відсторонення від посади, тимчасовий доступ до речей і документів, тимчасове вилучення майна, арешт майна, затримання особи [2].

Окремо необхідно указати, що виключно слідчим суддею в ході досудового розслідування за клопотанням слідчого, яке узгоджене з прокурором, вирішуються питання про застосування таких особливих заходів забезпечення кримінального провадження, як запобіжних заходів. Зокрема, таких, як особисте зобов'язання, особиста порука, застава, домашній арешт, тримання під вартою.

Значною новацією КПК є фактичне наділення слідчого судді функцією нагляду

за законністю в питаннях позбавлення свободи певної особи, адже до цього часу наглядова функція практично не була властива суду взагалі. Так, відповідно до ст. 206 КПК, кожен слідчий суддя суду, в межах територіальної юрисдикції якого знаходиться особа, яка тримається під вартою, має право постановити ухвалу, якою зобов'язати будь-який орган державної влади чи службову особу забезпечити додержання прав такої особи. Якщо слідчий суддя отримує з будь-яких джерел відомості, які створюють обгрунтовану підозру, що в межах територіальної юрисдикції суду знаходиться особа, позбавлена свободи за відсутності судового рішення, яке набрало законної сили, або не звільнена з-під варти після внесення застави в установленому цим кодексом порядку, він зобов'язаний постановити ухвалу, якою має зобов'язати будь-який орган державної влади чи службову особу, під вартою яких тримається особа, негайно доставити цю особу до слідчого судді для з'ясування підстав позбавлення свободи. Слідчий суддя зобов'язаний звільнити позбавлену свободи особу, якщо орган державної влади чи службова особа, під вартою яких тримається ця особа, не надасть судове рішення, яке набрало законної сили, або не доведе наявності інших правових підстав для позбавлення особи свободи.

Фактично указана норма закону надає право слідчому судді самостійно ініціювати перевірку законності позбавлення свободи певної особи в межах територіальної юрисдикції відповідного суду, незалежно від того, з яких джерел суддя довідався про такий факт. Відтак, судовий контроль набуває активної форми, а не лише пасивної форми вирішення окремих звернень чи клопотань певних суб'єктів.

Проте на даний час відсутня фактично практика не реалізує цього положення, однак наявність такої норми у КПК однозначно має позитивний превентивний вплив щодо можливих фактів незаконного позбавлення свободи окремої особи, адже кожний такий факт може бути негайно поставлений на контроль суду.

КПК України зберігає та значно розширює порівняно з КПК 1960 року функцію судового контролю за вчиненням слідчим чи прокурором окремих слідчих дій в ході досудового розслідування (розділ III КПК). Зокрема, слідчий суддя наділений наступними функціями в цій сфері: за зверненням сторони кримінального провадження (не лише слідчого чи прокурора) має право допитати під час досудового розслідування свідка або потерпілого у справі, якщо існує ризик того, що така особа з певних причин не зможе надати такі покази пізніше під час судового розгляду справи. Результати такого допиту визначаються як допустимі докази. Подібний допит підозрюваного чи обвинуваченого слідчим суддею неможливий. Такий допит може бути проведений й в режимі відеоконференції (ст. 225, ч. 2 ст. 232 КПК); надає дозвіл на проникнення до житла чи іншого володіння особи. Під житлом особи розуміється будь-яке приміщення, яке знаходиться у постійному чи тимчасовому володінні особи, незалежно від його призначення і правового статусу, та пристосоване для постійного або тимчасового проживання в ньому фізичних осіб, а також всі складові частини такого приміщення (ст. 233 КПК); надає дозвіл на обшук житла чи іншого володіння особи (ст.ст. 234–236 КПК); надає дозвіл на проведення слідчого експерименту у житлі або іншому володінні

особи, якщо добровільна згода цієї особи на проведення такого експерименту відсутня (ч. 5 ст. 240 КПК); має право доручити проведення експертизи відповідному експерту чи експертній установі для з'ясування обставин, що мають значення для кримінального провадження, й для з'ясування яких необхідні спеціальні знання, а також може примусово залучити особу до проведення медичної чи психіатричної експертизи (ст. 242 КПК); у разі відмови слідчого, прокурора в задоволенні клопотання сторони захисту про залучення експерта слідчий суддя за клопотанням особи, якій відмовили у задоволенні такого клопотання, має право залучити експерта для проведення відповідного експертного дослідження, а також може зобов'язати особу надати біологічні зразки для проведення експертизи, якщо така особа відмовляється надати їх добровільно (ст. 244, ч. 3 ст. 245 КПК); у разі зволікання при ознайомленні з матеріалами, до яких надано доступ, слідчий суддя за клопотанням сторони кримінального провадження з урахуванням обсягу, складності матеріалів та умов доступу до них зобов'язаний може встановити строк для ознайомлення з матеріалами, після спливу якого сторона кримінального провадження або потерпілий вважаються такими, що реалізували своє право на доступ до матеріалів (ч. 10 ст. 290 КПК).

Інших повноважень слідчого судді щодо контролю за вчиненням окремих слідчих чи процесуальних дій в ході досудового розслідування розділ III КПК України не передбачає. Враховуючи це, слід відзначити, що ряд процесуальних моментів законодавець залишив поза межами судового контролю, зокрема, контроль за строками досудового розслідування справи

щодо можливого безпідставно тривалого зупинення строку досудового розслідування, питання ексгумації трупа, питання освідчування особи на предмет наявності на її тілі слідів кримінального правопорушення або особливих прикмет. Вважаємо, що санкції прокурора на такі слідчі дії недостатньо.

Наступною групою функцій слідчого судді є функції щодо розгляду слідчим суддею скарг на рішення дії чи бездіяльність слідчого або прокурора в ході досудового розслідування (глава 26 КПК). Одразу варто вказати, що далеко не всі рішення, дії чи прояви бездіяльності слідчого або прокурора в ході досудового розслідування можуть бути оскаржені у судовому порядку до передання матеріалів досудового розслідування до суду. Закон встановлює чіткий і вичерпний перелік указаних дій чи рішень.

Вважаємо, що з метою забезпечити особу від необґрунтованого переслідування та процесуального примусу варто передбачити можливість оскарження саме слідчому судді факту внесення інформації про кримінальне правопорушення до Єдиного реєстру досудових розслідувань. Як нами зазначалося, у КПК України відсутня вказівка на необхідність прийняття будь-якого мотивованого процесуального рішення про початок кримінального провадження, а тому відсутня можливість оскаржити до слідчого судді або суду на стадії досудового розслідування рішення слідчого чи прокурора щодо початку кримінального провадження, що обмежує гарантоване ст. 8 та ст. 55 Конституції України право кожної людини на судовий захист [5, 86].

Окремо виділяють функції слідчого судді в ході кримінального провадження

щодо вирішення питання про направлення особи старшої одинадцяти років, яка однак не досягла віку притягнення до кримінальної відповідальності, й щодо якої вирішується питання про можливе застосування примусових заходів виховного характеру, до приймальника-розподільника, а також функція щодо вирішення питання про направлення особи до медичного закладу для проведення психіатричної експертизи.

Також слідчий суддя має ряд функцій щодо міжнародного співробітництва під час кримінального провадження. Зокрема, слідчий суддя: здійснює допит певної особи за запитом компетентного органу іноземної держави шляхом проведення відео- або телефонної конференції (ст. 567 КПК); вирішує питання про тимчасовий арешт затриманої особи, яка вчинила злочин за межами України й розшукується іноземною державою, на строк до сорока діб до надходження запиту про її видачу (ст.ст. 582, 583 КПК); після надходження запиту компетентного органу іноземної держави про видачу особи вирішує за клопотанням прокурора питання про запобіжний захід, не пов'язаний з триманням під вартою цієї особи, або про екстрадиційний арешт цієї особи до вирішення питання про її екстрадицію та фактичну передачу уповноваженим представникам іноземної держави, але не більше ніж на 12 місяців. Також слідчий суддя затверджує згоду особи на спрощений порядок її видачі з України в порядку екстрадиції, якщо така особа добровільно згодна на її видачу певній іноземній державі. Він розглядає скарги на рішення центрального органу України про видачу особи (екстрадицію), подані особою, стосовно якої

воно прийняте, її захисником чи законним представником. Скарга подається до слідчого судді, в межах територіальної юрисдикції якого така особа тримається під вартою. Якщо до особи застосовано запобіжний захід, не пов'язаний із триманням під вартою, скарга на рішення про видачу такої особи (екстрадицію) може бути подана до слідчого судді, в межах територіальної юрисдикції якого розташований відповідний центральний орган України (ст. 591 КПК).

Наведений вище перелік функцій слідчого судді достатньо яскраво демонструє, наскільки важливими є повноваження цієї особи в сфері кримінального провадження. Слідчий суддя є уповноваженим забезпечувати законність та обґрунтованість обмеження конституційних прав і свобод людини під час досудового розслідування, до компетенції якого належить прийняття рішення про застосування заходів кримінального процесуального примусу, проведення слідчих та інших процесуальних дій, що обмежують конституційні права людини, розгляд скарг на дії (бездіяльність) та рішення слідчого чи прокурора, інше.

Вже зараз зрозуміло, що до слідчих суддів закон пред'являє підвищені вимоги щодо оперативності розгляду ними клопотань, вимагає підвищеної уваги, проникливості і далекоглядності у своїх рішеннях, встановлюючи необхідність у багатьох ситуаціях ухвалювати рішення негайно, й при цьому віддаючи їм у руки вирішення найбільш чутливих для особи питань – питань обмеження її прав і свобод.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ:

1. *Іваненко І. В.* Інститут слідчого судді за новим Кримінальним процесуальним кодексом України [Електронний ресурс] / І. В. Іваненко // Матеріали конференції суддів Апеляційного суду Черкаської області та загальних місцевих судів Черкаської області (19 жовтня 2012 року). – Режим доступу : <http://ска/court.gov.ua/sud/4651a/17print1330439902276360/>
2. *Кримінальний процесуальний кодекс України* : Україна, Закон, від 13.04.2012 № 4651-VI [Електронний ресурс] / Офіційний сайт ВРУ. – Режим доступу : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/4651-17>
3. *Кримінально-процесуальний кодекс України* Верховна Рада УРСР; Кодекс України, Закон, Кодекс від 28.12.1960 № 1001-05 [Електронний ресурс] / Офіційний сайт ВРУ. – Режим доступу : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/1001-05>
4. *Мищенко С. М.* Слідчий суддя як суб'єкт реалізації судового контролю під час здійснення досудового розслідування: окремі аспекти / С. М. Мищенко // Часопис цивільного і кримінального судочинства. – 2011. – № 6 (9). – С. 88–96.
5. *Омельчук Л. В.* Початковий етап досудового розслідування злочинів, пов'язаних із неналежним виконанням професійних обов'язків медичними працівниками / Л. В. Омельчук, П. В. Цимбал, Н. О. Данкович // Судова апеляція. – 2012. – № 4. – С. 83–89.
6. *Про судоустрій і статус суддів* Верховна Рада України : Закон від 7 липня 2010 р. № 2453-VI [Електронний ресурс] / Офіційний сайт ВРУ. – Режим доступу : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/2453-17>

Стаття надійшла до редакції: 31.10.2014.

Рекомендовано кафедрою кримінального процесу та криміналістики

PROCESSIONAL STATUS OF THE INVESTIGATING JUDGE
IN THE CRIMINAL PROCESS OF UKRAINE

Omelchuk L.V., Klimkowska H. I.

Abstract: The article deals with some procedural status of the investigating judge in criminal proceedings Ukraine. Attention is paid to the function that performs the investigating judge in criminal proceedings, and the direction of improving judicial control over criminal proceedings under preliminary investigation.

Keywords: investigating judge, pretrial investigation procedural status, criminal proceedings.

ПРОЦЕССУАЛЬНЫЙ СТАТУС СЛЕДСТВЕННОГО СУДЬИ В УГОЛОВНОМ ПРОЦЕССЕ УКРАИНЫ

Омельчук А. В., Климковская К. И.

Резюме: В статье рассмотрены отдельные положения процессуального статуса следственного судьи в уголовном производстве Украины. Обращено внимание на функции, которые осуществляет следственный судья во время уголовного производства, определены направления совершенствования судебного контроля за уголовным производством на стадии досудебного расследования.

Ключевые слова: следственный судья, досудебное расследование, процессуальный статус, уголовное производство.